

HE KAUPAPA REO MŌ AOTEAROA WHĀNUI (mai i te whārangī o mua ake nei)

He aha i oti tēnei mea te kaupapa reo?

He kaupapa e arohia atu ai ngā reo katoa e kōrerotia ana i tēnei whenua kia kore ai tētahi reo kotahi e tāmia e te reo Pākehā, e te ture.

I te āhua mānatanatu a Ngāi Kiritea kei kore Te Taura Whiri e tautoko i te whakaaro kaupapa reo. I te mea kei te mōhio tātou ki tēnei mea te tāminga reo he aha hoki i whai ai kia tāmia ko ō ētahi atu? Mā tēnā whakaaro ka aha? Arā kē ko tā tō tātou kaumātua i kī rā 'utua te kino ki te pai'.

I te whiunga mai o te pātai ki a au ko tāku atu kia maumahara rā he motuhake anō te wāhi ki te reo Māori. Koinei anake te reo o ngā reo katoa kei tēnei whenua i tēnei wā, taketake ake nō kōnei nā reira ki te kore e manaakitia i kōnei, ki hea kē ia manaakitia mai ai?

Hāunga ia te katoa o ngā reo e kōrerotia ana i kōnei, inā mate ki kōnei ka ora tonu mai i tōna anō ukaipō engari ia te reo Māori ki te mate i kōnei ko te moa te rite.

Kāti, kua whakaaetia mai, āe he motuhake anō te reo Māori kia maimoatia, kia penapenahia, i tēnei whenua haere ake nei, haere ake nei. E mōhio ana tātou ko te kōrero i pahawa!

Nā ki ngā whāinga nui o te kaupapa nei mō te katoa o tātou e noho nei i tēnei whenua ko ēnei e whai ake nei.

- i) kia taea e te hunga pirangi te reo Māori me te reo Pākehā te ako
- ii) kia āta whakaritea anō ōna ratonga e taea ai e te hunga kāore e mōhio ki te kōrero Pākehā, taua reo te ako
- iii) kia taea e te katoa tētahi atu reo, atu i te reo Pākehā, te ako
- iv) kia whakaritea ētahi āhuatanga e taea ai te katoa o ngā reo e kōrerotia ana i tēnei whenua te pupuri kia ita

Nā kua kitea i roto i ngā rangahautanga tino tokomaha tātou kāore i te mōhio ki te pānui, ki te tuhi. Inā whērā me pēhea hoki e whai wāhi atu ai ki ngā rātonga katoa e āhei atu ana tātou?

Ahakoia pēhea, ko te reo Pākehā anō te reo e kaha ana te kōrerotia puta i te ao. E taea ai te whai mahi me mōhio anō ki te kōrero, ki te pānui, ki te tuhi, ā, ki te whakarongo anō hoki ki te reo Pākehā. Inā kore, he mate kei te haere.

Kua kitea kētia ko te tangata mōhio ki te reo kotahi noa iho e whāiti ana te titiro ki te ao. Mā te mōhio ki tētahi atu reo ka tīmata te māranga haere ki ngā tikanga a te tangata, ki ōna whakapono, nā te aha i pēnei ai, nā te aha i pērā ai.

Waihoki me tātou nei, mena i pai noa ake te mōhio mai o Ngāi Kiritea ki a tātou me tō tātou reo wai ka hua, wai ka tohu kua pēhea kē noa ake te pai o tā tātou noho tahi?

Nāku hoki te kōrero i whiu i te hui Tangata Whenua Puta I Te Ao i tū ki tūrangawaewae i te tau 1990, ki te pīrangī mōhio mai koe ki a au, me mōhio anō koe ki tōku reo.

Ahakoia pēhea e kore rawa atu au e taea te whakangāueue mai i tērā whakapono ōku.

Kāti, anei te kaupapa reo nei hei tautoko, hei whāinga mā tātou. Ko au hoki kei te tino whakapono he painga kei roto mō tātou katoa e kōrero nei i tētahi reo i tua i te reo Pākehā.

Ko ngā kīwai o te kete nei hei puringa mā tātou ko tō tātou reo ki tētahi o ngā kīwai, ko ētahi katoa atu o ngā reo rā ki tēra o ngā kīwai. Mā tētahi o ngā rārangi o tētahi o ngā waiata a Paraire Tomoana ēnei whakaaro ruarua noa iho ōku e whakatepe.

Ka mutu pea, auē te pai!

TE HUI WHAKANUI I TE RUA TEKAU TAU O TE PŪTAHI RANGAHAU A TE IWI SĀMI, ARĀ, HĀMI.

Nō tēnei tau, arā nō te tau 1996, ka eke ngā tau o te Pūtahi Rangahau a te iwi Hāmi ki te rua tekau. Nā tērā āhua ka toko ake te whakaaro i te iwi nei kia whakanuitia tā rātou taonga ki tētahi hui whakakao i te hunga e tāmia nei ō rātou reo e iwi kē i ō rātou ake kāinga, ā, kia kōrerotia, kia matapakitia anō ētahi āhuatanga ki aua reo.

Ka tau mai te karanga ki a au kia haere, ā, ko te kaupapa i whakaritea mai māku hei kōrero ko te wāhi ki ngā kaumātua i roto i ngā mahi whakaora reo nei.

Nā, ko te iwi nōna te reo rāhiri ko te iwi Hāmi ki te Whenua i Nōwei, ā, ko te wāhi i tū ai te hui nei ko Kautokeino, te wāhi e nohoia nuitia ana e te iwi nei.

Heoi anō, ko te kāinga nei ko Kautokeino kei tua rā anō o Tāwauwau, ā, me rere mai i te tāone nui o Oslo ki Alta, tōna rua haora paku neke atu rānei, ā, atu i reira mā runga pahi ki Kautokeino, ā, ko tōna toru hāora e tāruturutua haerehia ana ka tae atu ai.

Ko te iwi Hāmi nei he iwi manene, he iwi mohoa o i ōna wā, ā, ā ai rātou i ā rātou kararehe mai i tētahi whenua ki tētahi whenua, otirā i te wā tērā e rohe kore ana. Nā ngā āhuatanga tōrangapū o roto i te wā kua takoto ōna rohe i waenganui i tēnā whenua me tēnā, ā, ko te otinga atu ko te korenga i āhei ki te takawhaki noa.